

ТАМАРА ЛУЈАК

РЕЧНИК
СРПСКИХ
МИТОЛОШКИХ
БИЋА

(приче и легенде)

Илустровала
Марица Кицушић

■ Laguna ■

САДРЖАЈ

Предговор 7

А

Аждаја 9

Ала 11

Б

Баба Јага..... 13

Баук..... 13

Баш-Челик..... 18

Беда..... 21

Бес..... 22

В

Ваздијанија 22

Вампир..... 24

Вампирица 26

Ветар..... 30

Вештица..... 34

Вила 36

Вилењак..... 39

Вједогоња..... 42

Вукодлак 42

Г

Господарица 46

Д

Див 50

Дивљан..... 53

Домаћи..... 56

Домаћи услужни дух .. 59

Дрекавац 63

Дух 63

З

Здучач..... 65

Змај..... 67

Змија..... 71

Змијски коњ 71

К

Камење..... 75

Коњ 78

Крила 78

Криллати коњ..... 88

Л		Рибља царица..... 121
Лесник	89	Рибљи цар
		124
М		Русалка..... 126
Магла	90	С
Мађиник	93	Сава Савановић..... 126
Малић.....	94	Суђаје..... 128
Мора.....	97	Суђенице..... 130
Н		Т
Нав	100	Таласон..... 130
Напрата	100	Тартор..... 133
О		Тинтилин..... 135
Облак	100	Тодорци
Облутак	103	137
Орах	106	У
П		Усуд..... 141
Палчица.....	109	Ч
Патуљак.....	114	Чаробњак..... 142
Приказа	116	Чудовишта
Псоглава	116	142
Р		Чума
Река.....	117	146
Риба.....	120	Џ
		Џин..... 146
		Литература
		151

ПРЕДГОВОР

Сїално йливамо у свеїу машиїе. Док улажемо сїрашан найор да живимо у сїварном свеїу, мноїо смо више оно шїїо јесмо у свеїу машиїе. Кад не дисмо машиїали, били дисмо лишени наше сушїїине.

Милица Цинцар Поповић

Уз све поштовање домаћег мита и митологије, већ измишљеног и истканог, утканог, заправо, у нашу културну заоставштину – уз дашак, трун, прстохват разигране маште, таман толико колико је дозвољено – настала је ова књига.

Српска митологија велика нам је непознаница. Односи између духова и демона, порекло неких од њих, како су изгледали и ко им је био потчињен, кога су волели, за кога су страдали – све су то непознанице, или бар већина њих.

Књиге које говоре о српској митологији и старим српским бићима непоуздани су водичи кроз домаћи мит и религију, јер су писане у давна, прадавна времена, обавијена маглом и велом (не)истине. Па опет, боље водиче од њих немамо.

Стога смо, тамо где је то било потребно, измислили своје митове, исткали своје светове и начинили своје згоде. Понека смо бића обојили, тамо где је фалила боја, понека смо насликали до краја, тамо где је недостајао реп или трећа глава, а понека смо саткали од самог почетка, градећи и обликујући тамо где није било чак ни градивног материјала.

Све су то дозвољени начини приповедања. Тако су, уосталом, настали и првобитни митови. Ми смо ту само да их за трун расветлимо, на секунд распетљамо, а потом поново упетљамо, како би – зашто да не – све било много једноставније, компликованије, али и забавније.

Свако има своју истину, свако има своје тумачење. Хајде да овом књигом створимо наше.

Тамара Лујак

АЖДАЈА – Једанаест нас сестрица у Београду има. Једанаест милих аждајица, крилатих стогодишњих немани, живи у једанаест језера на подручју града Београда, свака лепша и раскошнија од претходне. Не зна се која боље лети,

ватру дљује, ноћу риче. Умилни смо ми створови, пуни љубави према стоци, коњима, јунацима и нарочито девојкама, којима се најрадије хранимо – шта ћемо кад су најукусније, најмиришљавије, најпојније.

Иако у миру и слози вазда живимо, знамо и те како да се посвађамо: тада крљушт – снегом је људи зову (јер, како смо створења воде, тако смо све одреда бледе, да не

кажем: беле) – лети на све стране, крила опадају, главе лете! Срећом, свака од нас их сасвим довољно има (по три, по пет, седам или дванаест), па и није велика штета кад изгубимо понеку. Време се тада мути, љути, мења, таласи се грозни дижу, до небеса успињу, обале се плаве и урушавају, нестају, кијамет, мећава и кошава рађају се, а с њима свакакви ветрови долазе – северни, западни и јужни – који знају и по девет дана да дувају...

Приписати, међутим, постанак свакаквог невремена пуким ветровима, а не нама, страшним господарицама неба, љутим уништитељкама летине, што вазда прождиру сунце, увреда је части, чиста неправда! Јаче смо и страшније од било каквог ветра, грозоморније од било какве але или змаја,

јер хучимо, беснимо, брекћемо да све сева и тресе се силно... Па опет, знамо и да саслушамо и да послушамо, чак и наградимо оног ко нам услугу учини, живот спасе или воде у којима боравимо очисти (еколози, мислим да се тако такви људи зову)...

Но, радо бих и даље стајала и ћаскала, попут сваке добро васпитане аждаје, али чујем Васин зов, љубавни зов најмоћнијег београдског змаја, Змаја од Авале, па морам да му одговорим. Време је дошло да му се све але и аждаје под ноге баце, време је дошло да нов нараштај створимо како бисмо повратили стару славу, поново населиле све пећине у околини Београда и шире, како бисмо нови сој, нови крилати род змајева-људи изродиле и подигле, и у свет послале. *Ала, змај, змијски коњ.*

АЛА – Гадног ли, досадног ли створа! Каква опасна змијурина! Само на штету мисли! Непрекидно ваља тешке, оловне облаке пред собом, гура их као

да су црни кликери. Када испружи своје дугачко, вижљасто тело, може целу планету да опаше! А када рашири своја жилава, раскошна крила, сунце данима заклања, настане помрчина, па ништа од усева не расте. Још кад придодам њеној опакој природи и

АЛА

моћ да олује ствара и призива ветрове, који, као да све претходно није довољно, летину уништавају... Дође ми да пукнем од муке!

Све се небо тресе, а земља подрхтава кад се она креће. Кад лети, севају муње и пуцају громови, тресу се горе, ломи се дрвеће. Из очију јој тад ватра љута сева! Када се око превласти над усевима са змајевима туче, сипа град попут ситне ђулади, сву земљу израђави! Немогуће ју је отерати! Не знају људи, а Сварога ми, и мени самој понестаје идеја како против але да се изборе.

Чудо једно колико је незасита! Још је веће шта све може да поједе! А тек попије! Несвакидашњи апетит има: једе стоку и људе, читава поља жита, а тек што воли грозђе и добру капљицу! Чудо невиђено! Једном је, кажу, у недостатку

вина, цело Панонско море испила, и зато га данас нема више... Шушка се чак да је, неком другом приликом, летела толико високо да је утризла и само сунце. Кажу, а нисам довољно моћна да то проверим, да јој се укус сунчевих зрака толико допао да га отад стално напада – отуда оне силне пеге по њему: трагови алиних оштрих зуба!

Али ја кажем, овога часа, овога трена, доста је било! Не могу то више да поднесем! Не желим то више да трпим! Ускоро ћу и сама изгледати попут сунца и месеца (о, напада ала и њега – какве тек он ожилке по себи има!), а то никако не ваља! Не, не, Сварожићу мој! Не могу још и те ране да носим! Довољно су дубоке оне које су ми људи нанели. Кад бих то још и али дозволила... То би био крај!

Морам је, стога, ухвати-ти у погодном тренутку, *йомисли Сџара*, кад пролеће у ниском, брушећем лету, баш као што то чини сада, морам да се протегнем, истегнем сва, баш као што се истежем сад, ухватим је за реп који јој се вазда из облака вуче и цимнем јако, јако... баш као што то чиним сада и бацим је далеко од себе, чак на други крај Земље...

Тако је, легенде кажу, настало Увачко језеро – од пада најгрозније, најстрахотније але која је икада ходала нашом земљом. И кажу још да је истог тог дана рођена Стара планина, највиша планина код нас. Толико се, наиме, земља на том месту била протегла да је све остале планине у Србији надвисила! *Аждаја, веџар, здухач, змај, змијски коњ.*

БАБА ЈАГА – *Баук, чудовишџа.*

БАУК – „Кажу да не одбијате никог ко вам се појави на прагу.“

„Истина је“, рече Баба Јага и одмери придошлицу од главе до пете. Ничим није показала да је изненађена његовим крајње необичним изгледом. Ни обрву није подигла. Помери се, уместо тога, тешким, спорим кораком, у страну, те га пропусти у ниску, трошну колибу.

Створ, јер то не беше биће са овога света, једва прогура своје крупно тело кроз уска врата кућице, која зашкрипаше тако

гласно, тако тугаљиво да их је жалосно било слушати. Шток се растегну до пуцања, зидови стадоше да се круне и благо подрхтавају од напора. То, међутим, не приметише ни домаћица ни придошлица.

Старица се нагну над огњиште, баци још дрва на ватру и постави котлић да се кува чај. Створ се с муком проби у скучену просторију, осмотри је брзим погледом и, пошто закључи да нема те столице, односно тог кревета који би могао да издржи његову тежину, с треском седе на под од набијене земље.

Зидови колибе затресосе се до темеља, љути због дрског ноћног

узнемиравања. Зашкрипаше сви штокови куће, придошлици се учини да је чак и намештај зашкрипао у просторији, кад наједном све утихну, као да

је све напрасно село на своје место.

Ватрица је тињала на огњишту, вода се весело крчкала у котлићу, док је Баба Јага уморним очима посматрала горостаса пред собом. Чудила се његовом изгледу, чудила се његовој изузетној појави и још моћнијој грађи, али ничим то није показивала. Свачега се нагледала током година, свакакве су сподобе, свакакви створови прешли преко њеног прага и сваком је пружила помоћ, топлу реч утехе.

Овај, међутим, наслућивала је, који је испуњавао сваки делић њеног скромног дома осим уског појаса око огњишта, није био са овога света. Да ли је дошао из доњег или неког другог, није желела да зна. „Није ни важно одакле је“, помисли вештица и осмехну се топло. Важно је било

да је помоћ дошао да тражи и да му, уколико може, помоћ и пружи.

Квржавим прстима Баба Јага убаца листове нане у керамичку шољицу, прели их врелом водом и пружи шољицу придошлици. Овај се спетља, пошто није имао ни руке ни прсте, већ ножице које су, дебеле и разгранате попут какве крошње дрвета, на све стране избијале из његовог огромног, округлог тела. Снашао се, међутим, брзо, и провукао најтањи део хелицере, прве ножице, кроз дебелу дршку и, некако умирен постигнутим успехом, климнуо главом у знак захвалности.

Старица се осмехну, дирнута бауковим трудом. Могоа је да одбије понуђену шољицу, али се потрудио да се понаша као човек. Из неког разлога, то му је било изузетно важно.

Дунула је у врућ чај и отпила гутљај. Ћутке је посматрала горостаса и проучавала многобројне ножице, бодље, игле, шиљке и свакакве друге цевчице које су му штрчале из тела. Чему су служиле, није желела да зна. Како је са њима живео, како је на овом свету обитавао, није било њено тиме да се оптерећује. Уосталом, рећи ће јој све сам кад за то буде спреман.

Баук се промешкољи, поче да помера своје незграпно тело и све те стварчице, ножице, канцице и цевчице које су га красиле, и пажљиво, врло пажљиво, замочи једну од цевчица у шољицу са чајем. Чуло се једно гласно *срк* и цела садржина шољице нестале у његовом ждрелу. Или је бар тако Баба Јага замишљала да се десило. Он захвално подиже једно од своја четири ока и намигну. „Где ли

је то научио?“, помисли вештица и гласно се, од срца, насмеја.

„Чај ти је, видим, пријо“, рече благо.

Створ климну главом и осмехну се другим устима, оним горњим. Доња, шира и већа, пуна ситних, густих зуба, мљацкала су нешто за себе. Стара га је помно проучавала. Иако је био нешто најчудније што је у животу видела, није изазивао одбојност. Његова блага природа обезоружавала је.

„Деца ме се доје“, поче да фрфља придошлица. Није било начина да се опише доја његовог гласа, ако је то што је испуштао из себе могло да се назове гласом. Па опет, Баба Јага га је разумела.

У томе је лежала њена моћ. Језик свих живих и неживих бића на овом и доњем свету био јој је познат. Могла је да прострели

погледом, могла је да убије и отрује, попут њених старијих сестара, Бабаруге, Јагбабе и Бабароге, али је одбијала то да ради. Желела је, за разлику од њих, да помаже људима, створивима и демонима, сенима и утварама. Стога стрпљиво сачека да баук настави са својом причом.

„Сви се плаше моје појаве. Погледајте само колики сам! А ја сам најмањи примерак своје врсте.“ Старица изви леђа у чуду, што је био страшно тежак задатак, јер беше погрбљена попут знака питања.

„Зато сам дошао до вас, у вашу... чудну колибу... Извињавам се“, прекиде баук своју причу, „нисам знао да и колиба има ноге“, не издржа да опише несвакидашњи изглед вештичног дома.

„Наравно да има, мили мој“, одговори Баба Јага

меко. „Шта мислиш, како бих се иначе кретала по свету? Погледај ме, стара сам и занемоћала, потребне су ми здраве ноге да ме носе. А моја кућица то сасвим добро чини“, рече вештица задовољно и потапша најближи зид колибе. Овај задовољно зашкрипа.

„Желим да будем мали!“, дубну наједаред баук.

„Јеси ли сигуран да то искрено желиш?“, упита старица нежно.

„Више него ишта друго на свету!“, одговори баук ватрено.

„Но, добро“, одговори Баба Јага, „жеља ће ти бити испуњена.“

Изгубио је наш баук много ногу, цевчица и бодљи, погубио је мноштво иглица и канцица у процесу промене и добио можда покоју длачицу, добро, будимо искрени, добио је много длачица – Баба Јага

је била врло стара и све је слабије видела, те је неку чин можда ипак погрешно справила – али је на крају ипак био задовољан. Смањило се толико да је био готово једва видљив. Али то му никако није сметало. Напротив. Био је задовољан преко сваке мере, што, с обзиром на то да је сада био толико мали, није могло да се види, али Баба Јага је знала. Она је увек све знала.

Стога је и дозволила да мрежу исплете, у мраку највишег кутка куће да се скрије. Никад се не зна када ће јој бити потребно да неког прождере. Јесте да ће морати, с обзиром на његову благу природу, поштено да га наговара на тако нешто, али добро, то је већ нека сасвим друга прича...

Тако је ето, баш тако и никако другачије, настао

први паук на овом нашем необичном свету. *Бега, ве-шишца, чудовишца.*

БАШ-ЧЕЛИК – „Ока нисам склопио целу ноћ. Језик ми је сув и дрвен, и једва отварам уста колико сам жедан. Скучен сам у овом проклетом бурету, не могу да се покренем, а камоли окренем, још мање крила да развијем. Кад би наишла каква наивна душа да ме ослободи, одмах бих јој поклонιο живот!“

Док је тако размишљао најстрашнији демон који је икада ходио нашом земљом, зачу се окретање кључа у зарђалој брави. На вратима се појави преплашена млада глава и једно бледо лице ужарена погледа.

„Добри мој“, Баш-Челик се накашља и једва чујним гласом обрати непознатом младићу. „Будеш ли ме

напојио водом са чесме, дароваћу ти два живота.“ Младић, привучен необичним гласом, несигурно ступи у мемљиву просторију. Није могао да установи одакле долази глас. У просторији је владала потпуна тама.

Није могао да схвати зашто је баш ова најмања и најлошије очувана просторија била закључана. Поврх свега, у њој се налазило само једно полураспадно буре, ојачано гвозденим обручима. „Свашта је бака чувала“, помисли дечак разочарано и окрете се да пође, кад се поново чу глас из трошног бурета.

„Не остављај ме! Избави ме и поклонићу ти три живота!“

Младић је стајао и посматрао буре које говори. Смешног ли чуда! „Какво ли се глупо створење у њему налази?“, питао се.

„Чуј, да му поклони три живота! Само?!“ У последњој игрици коју је све до јуче играо освојио их је чак девет, а ово му смешно створење нуди само три. И зашто? Да би му – сетио се изненада о коме се ради – полио главу водом како би повратио снагу коју је изгубио, украо девојку, однео је у пећину, а њега самог лишио свих живота, па и оног који му није поклонио? Како да не! Није блесав! Чека га Грендел, чудовиште налик змају, чека га Исије, чудовиште слично гуштеру и Јормунганд, морска неман у облику змије. На све њих у истом тренутку треба да удари, а не овде да се замајава некаквим буретом које треба заливати водом!

Младић се, осокољен тим мислима, врати за конзолу и покрену најновију игрицу, претходно затворивши и закључавши

трошна врата за собом, оставивши Баш-Челика, који је тако урлао у јаросном бесу да је малтер са таванице отпадао, у баш, баш незгодној ситуацији. *Змај.*

БЕДА – Бедне ли смо ми авети! Каква су то времена дошла када нас се више нико не плаши? Џаба нам што светом ходимо, што смо кости своје по Србији посејале кад нас нико више

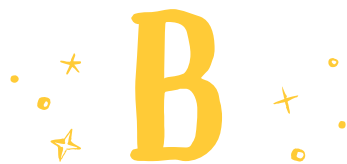
ни не примећује. Чуди ли онда што смо се, од некада величанствених натприродних бића, која су утеривала страх у кости самом својом величанственом појавом, свели на тек пуку кост и кожу, што шишти и кркља када прича – немамо снаге више ни за нормалан говор – на бледуњаве, мршаве прилике што светом лутају у потрази за каквом сиротом, преплашеном душицом. Дошла су некаква чудна времена – нико нас се жив више не боји!

Кажу, већих су се чудовишта за живота нагледали, кажу, позоришту

данас припадамо, и то луткарском – можете ли то да замислите?! Ну, добро, кажем ја и обиђем свако позориште одавде до Хоргоша. И замислите само, ниједно није хтело да ме прими! Ето, зато сам, искрен да будем, дошао код вас данас. Како то мислите због чега? Зар ви нисте Мало позориште „Душко Радовић“? Па, посао ми треба. Шта знам да радим? Где сам до сада све био? Па, рекох вам, целу сам Србију прокрстарио, свако сам дете на свом путу преплашио. Да, толико сам страشان. Имам ли препорука? Шта вам је то? Имате ли ви дете? Ну, доведите ми га – па ћете да видите колико сам страشان, баш! Видећете шта је позориште, видећете шта је то представа! *Баук.*

БЕС – *Чудовишћиа.*

ВАЗДИЈАНИЈА – Да ми је да знам зашто људи, Велес их велики смео, зидају гробља на узвишицама на којима ветрови љути вазда дубају? Знају ли они да нам због тога свака кошчица на телу трне, да смо се због тога крхког тела и одрекли и претворили у сени, пуке утваре, како бисмо лакше ударце подносили – јер током ноћи на гробљу зна да буде несносно хладно. Па још те надгробне плоче кроз које ветрови вазда хуче – да се смрзнеш и од саме помисли!

Ни не треба да чуди што тела немамо, што смо се одлучили да га одбацимо и дозволимо ваздушним струјама да нас носе и с